

Bertha Zoltán

Mágikus figuralitás

Finta Edit képzőművészetéről

Az erdélyi háromszéki, közelebről kézdiszéki (kézdialmás) születésű kiváló képzőművész, Finta Edit úgy emelkedett a grafika, a festészet világában a legjelesebb alkotók közé, hogy közben a széles szellemi, művészi, irodalmi körökben is rendkívüli elismertségre tett szert. S nemcsak azért, mert munkásságára felfigyeltek, és magasra értékelték az írók, irodalmárok és más humán értelmiségi rétegek, hanem konkrétan úgy is, hogy számos erdélyi, majd magyarországi és Kárpát-menedencei kiadóval (Kriterion, Dacia, Felsőmagyarország, Kalligram, Püski) együttműködve sok-sok könyvnek (Dosztojevszkijtől Hervay Gizelláig és Mózes Attiláig csak néhányat említve ezek szerzői közül) a borítójára díszítésül az ő képei kerültek. Tehát mint könyvillusztrátor, könyv- és borítótervező is keresetté és megbecsültté vált. Az erdélyi irodalmi-kulturális lapok (*Korunk, Utunk, Igaz Szó, Helikon, A Hét*) is szívesen publikálták műveit (rajzait, festményeit, fényképeit, fotografikáit) az idők során. Sokoldalúságát rögtön a kolozsvári képzőművészeti akadémia elvégzése után kibontakoztatta, s a hetvenes évek elejétől, a nyolcvanas években már valóban az egyik legjelentősebb erdélyi grafikusként, festőként tartották számon, aki metszetekkel, rézkarcokkal (mezzotintóval), litográfiákkal, film- és színházplakátok készítésével, fotózással és egyéb technikákkal is foglalkozik, s általában otthonosan mozog a legkülönbözőbb műfajokban és alkotás-módokban. De ezután, hogy a nyolcvanas-kilencvenes évtizedfordulón átköltözött Magyarországra, sikerei csak fokozódtak. Számtalan kiállításon csodálhatta meg a közönség termékeny alkotóművészetének újabb és újabb gyöngyszemeit, s legutóbb az erdélyi származású, erdélyi gyökerű művészeknek (több mint két évtizedes hagyományt teremtve) szinte legendásan otthont biztosító budapesti Vármege Galériában láthattuk műveinek új tárlatát. Most pedig itt, a Magyar Írószövetség szintén történelmi épületében gratulálhatunk frissen elhozott olajfestményeihez, rajzaihoz, könyvborítókon megjelent képeihez. Ez is nemes tradícióvá érett mostanra, hogy a magyar írók székháza impozáns teret nyújt részint képzőművészettel is foglalkozó író- és pályatársaknak, illetve az irodalom szellemköréhez szorosan kötődő képzőművészek bemutatkozása számára. És itt most ráadásul kézzel foghatóan, szemmel láthatóan bizonyosfajta kettős ünnep is zajlik. Egyrészt Finta Edit magával ragadó (egyébként a *November* címet viselő) tárlatának megnyitása, másrészt az ő eddigi egész életművét gazdagon áttekintő monumentális albumnak a bemutatója. Annak a nagyszerű könyvnek a

megünneplése, amely nemrégben jelent meg (Budapest, IAT Kiadó, 2012), Finta Edit *Áttűnések* címmel, s amely több száz nagyméretű reprodukciót ad közre a művész grafikáiból, festményeiből és fotográfiáiból. Tartalmazza továbbá a művész életrajzát és a róla szóló fontosabb írások, méltatások bibliográfiáját, s a Kolozsvártól Münchenig, a Szilágyságtól Montreálig, a Székelyföldről Bukarestig vagy Debrecenig Esztergomig felsorolható mintegy félszáznyi jelentősebb egyéni kiállításának, s még a Lengyelországtól Németországig, Bulgáriától Francia- és Írorszáig kiterjedően számba vehető közös nemzetközi tárlatokon való részvételének, illetve számos művészeti díjának, rangos ösztöndíjának, sőt közgyűjteményekben, múzeumokban őrzött alkotásainak adatait is. S így megemlékezik az a könyv, amelyet Király László verseihez kapcsolódóan készített (*Fiumei ablakok*, Budapest, Timp Kiadó, 2004), meg az a díjnyertes film is, amely pedig Xantus Gábor munkája, s a „*Zsoltárok fehérben, zöldben*” – Rendhagyó térkiállítás Finta Edit képeiből címet viseli, s amelyet a bonchidai Bánffy-kastély romkertjében és Kolozsvárott forgattak közvetlenül a rendszerváltozás után. De a filológiai gazdag biográfia mellett olvasható egy meghatóan szép lírai önvallomás is, amelyben felidéződnek a gyermek- és ifjúkor élményei, s a tanulóévektől napjainkig a meghatározó törekvések és eredmények emlékei, reflexiói. Például hogy a Finta családnév 1628 óta fent szerepel a gelencei templom mennyezeti kazettáján, vagy hogy a művészlelekben milyen élénk maradhatott a fehérre, tisztára meszelt szülőház, a gyantaillatos fenyődeszka, a faragott székelykapu meg a méhkaptárakkal tele almáskert gyermekkori benyomása, hangulata, látványa. S hogy milyen nehézségek övezték a mindenkori továbbhaladást. A családot 1950-ben mint „kizsákmányoló osztályellenséget” telepítették kényszerlakhelyre (Szilágysomlyóra), kisiparos (építész, gépész, fűrésztelep-alapító, műbútorasztalos – afféle székely ezmester) édesapját ráadásul 1956-ban elhurcolták, majd jött az erőszakos kolhozosítás. Változatos hátratételek és vergődések közepette kellett mindig a napi fennmaradásért küzdeni.

E küllemében is lenyűgözően, kivételesen impozáns könyv összeállítása, nyomdai-technikai előkészítése, megformálása, szerkesztése a műtárgyfotózástól a számítógépes munkálatokig nagyban köszönhető (hiszen oroszánrészt vállalt benne) a művésznő fiának, Mózes-Finta Balázsnak; a képek válogatása a közreműködő művészettörténészeknek (Feledy Balázsnak, Szücs Györgynek és különösen Szepes Hédinek), a lektorálás Mező Piroskának, a kivitelezés s főként a nyomdai munkák a Pannónia Print Kft. legfőbb felelős vezetőjének, Cseh Tibornak.

Az *Áttűnések*-kötet ékesen tanúskodik e valódi közismertségnek és közszerepetnek örvendő művészi életmű sokszínűségéről és kivételes hatásáról. Mert az egész oeuvre tágas dimenzióinak felnyitása olyan neves művészettörténészek, írók, költők megnyilatkozásaival kísérve történik, akik valóban nemcsak hogy

nagyra értékeli Finta Edit munkásságát, hanem igazán szívügyüknek is tekintik annak elemzését, értelmezését, népszerűsítését, s őszintén megihletett szavaikat, soraikat is híven megőrzi így ez a könyv. Kompozíciója teljesen egyedi és különleges, ahogyan a művészeti író Feledy Balázs a bevezető tanulmányában leszögezi, hiszen felvonulnak itt főként az erdélyi magyar irodalom és kultúra kitűnőségei, „akik cikkekben, vallomásokban, esszéikben, kritikákban, versekben, levelekben, ajánlásokban fogalmazták meg véleményüket”; kikerekedik tehát párhuzamosan a kortárs erdélyi kultúrának is „egy sajátos tükrű lenyomata.” Egy olyan festői világról, amely az emberről, „az anyagról és a szellemről, a testről és a lélekről, az életről és a halálról, a színről és a vonalról”, a fájdalmak, a hiányok, a szorongások, a szenvedések és a vágyak természetéről beszél és üzen, amint azt pedig a művészetkritikus Szücs György állapítja meg. És eltöprenghetünk azután a többi rengeteg lényeglátó és artisztikus méltatás igazságain is; Murádin Jenő, Marosi Péter, Panek Zoltán, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Júlia, Szócs István, Kántor Lajos, Vásárhelyi Géza, Köntös-Szabó Zoltán, Bogdán László, Csiki László, Balla Zsófia, Szijs Rezső, Bella István, Veress Miklós és megannyi más jeles személyiség hol konfesszionális, hol elragadtatott, hol tárgyyszerűen dicsérő mondatain. A többek között a huszadik század erdélyi képzőművészetének történetét nagymonográfiában összefoglaló kiemelkedő művészeti író, Banner Zoltán például a tág perspektívájú „szimbolista szürrealizmus” távlatait jelöli ki, amelyhez ez a szuverén szemléleti és formavilág szorosan vagy kevésbé szorosan hozzáköthető, ugyanakkor az erdélyiség motívumait és atmoszféráját is kiemeli: „a méltóság és a fenségesség” jellegadó karakterjegyeit. Szepes Hédi a vizualitásban „megtestesülő gondolatok” intellektualitására hívja fel a figyelmet. Szócs Géza arról értekezik, hogy ezek a képek az „ontológiai küszöbpartományokról”, az „érzékelés peremterületeiről”, a tudatalatti hallucinációk és látomások szférájáról hoznak hírt, a nem-absztrakt szürrealista, metafizikus piktúra kontextusában. Mózes Attila szerint is realizmuson túli hiányérzetek, szorongásélmények, metaforikusan kivetülő elidegenedéstapasztalatok sűrűsödnek ezeken az „egyszerre lírai és drámai alkatú” képeken. Kenéz Ferenc is hangsúlyozza: „egy világ hiányát, a hiányzó világot jelenítik meg”; kozmikus hiány ez, amelyben a „konkrétnek az elvont, az elvontnak a konkrét hiányzik iszonyatosan.” Kocsis István a rejtelmesség itt sugárzó misztériumát az archaikus magyar és egyetemes mítoszok, az ősvallási mitológiai jelképek jelentéshorizontjával veti össze.

És valóban: ezt a művészi pályát végigdúsítja az a fajta szürrealista vagy szürnaturalista látásmód és világfelfogás, amely fél-absztrakt vízióival, mágikus figuráival, opálosan áttetsző sziluettjeivel és misztikusan fluoreszkáló tájaival valahol a nagy archaikus-modern, filozofikusan személytelen vagy transz-individuális, univerzálisan folklorisztikus – akár modell- vagy szintézisszerűen bartóki-

nak is nevezhető – hagyományáramlat határtalan közegében helyezhető el vagy tapogatható ki. Némiképpen Salvador Dalí és Giorgio de Chirico hátborzongató részletezéssel precizírozott, a titokzatos végtelennel és a semmivel érintkező objektumokat fantáziáló, Schaár Erzsébet és Deim Pál arctalan alakok félelmeit tárgyiasító figuralitásához hasonlíthatóan. Sugallatosságát és expresszivitását mélyítik ezek a hatástörténeti összefüggések Finta Edit képvilágának és világképének, még fényképeinek hangoltságát is. Az erdélyi romlást megörökítő, de a lélekemelő történelmi miliő tárgyi relikviákban, rekvizitumokban, maradványokban megtestesülő értékminőségét is nyomatékosító fotók ódon és omladozó házakat, patinás templomokat, Mátyás király szülőházát, a kolozsvári gótikus templomcsodákat, de a vidéki-falusi emberek időráncolta arcát, megtört jelenvalóságát is fojtott, visszafogott, egyszersmind megrendítő gyökerességtudattal és bár paradox szenvtelen érzelmességgel ábrázolják. A romokon is megmaradni akaró életvágyat árasztják, kiáltják, könyörgik magukból kifelé, a külvilág, a nagyvilág számára is, állhatatosan és elkötelezetten. Magányos fák, növények, állatok, roskadozó épületek, a kiszolgáltatottság és a szegénység, a kiszikkadás, a kiüresedés, az elrongyolódás pillanatfelvételei, de a magasztos műemléki szépség- és értékvalóság ezerféle arculatának megragadó látletelei is ezek. Együtt nyújtják mindazt, ami „mítosztalan már, de lelkiismeret még” (hogy Farkas Árpádot citáljam), ami a régi és a mai Erdély, az örökkévaló historikus szellemi és létérték, s egyidejűleg annak veszélyeztetettsége, fenyegetettsége, elnyomorítottsága. Az életműalbum első nagy fejezete a szénrajzok, az alakos vázlatok, a portré tanulmányok, a grafikák művesen kidolgozott sorozata, amelyek azután az elvonatkoztatás, a fény- és árnyjátékok, az élesen expresszív személytelen személyesség alakformálásai felé mozdulnak. Az áttűnő emberkontúrok már a kozmikus választalansággal szembesülnek, s némán figyelik, amit Albert Camus is állított, hogy az ember kérdéseire az univerzum csöndje a válasz. Ez az egzisztenciális transzcendenciakeresés, a sóvárgás és önemésztés finom bölcselete és profán szakralitása lengi át majd a könyv törzsanyagát képező festmények auráját is. És a festőművész pályájának csakugyan ezek a legjellegzetesebb darabjai. Ez a műegyüttes az, amely felismerhetően csak az övé, ami sajátosan önálló és szervesen kibontott mindenségként lélegzik.

És ez az a pittoreszk szuggesztív, az erdélyi és általában a kisebbségi magyar sorsban fogant sajátos életérzésnek a szenzibilis megérzékítése, amely a huszadik század kintól-katasztrófáktól szabdalt emberének a legmodernebb szellemi-művészi önkifejezési formáival is különös módokon érintkezhet. Ilyen természetes kapcsolódás jöhet létre a megalázottság szenvedéstörténete és az expresszionizmus általános létfájdalmat elsiklító szenvedélyessége, a szürrealizmus kísérteties látomásossága vagy az egzisztencializmus kozmikus elhagyatottságra, magányos-

ságra döbrentő dermesztő létképletezése között. Nemcsak az kötődik tehát egy tradícióhoz ragaszkodó tájhoz és közösséghez, egy jellegzetes kelet-közép-európai, magyar passióhoz, ami azonnal és közvetlenül azonosítható motívumaival utal az emberlét külsőleg is közismert régiójához. Hanem az az elvonatkoztatató világszemlélet is, amely a pokollal fenyegető földi létezés leggyötrelmesebb bugyriába vetett lélek örvényléseiből, tudattalan tárnáiból, homályos belső sejtelmeiből hoz föl nyugtalanító üzeneteket, s teremt absztrakt felületeivel is elmét-ideget zaklató, gondolatot és érzelmet felkavaró rejtélyes látványi alakzatokat. Sosem-volt és mégis ismerős, földöntúli és megrázóan evilági, egyszerre misztikusan egyetemes és konkrétan magunkra-eszméltető pszichikus tájképeket. Alászállás, pokoljárás ez; felbolydító megmerítkezés a láthatatlanban, titokfűrésző viviszekció és diagnózis, a háttérből sugárzó, érzékfölötti törvények láthatóvá tétele. A létezés bárminemű beszéden túli borzongató morajlásának meghallása és közvetítése: az emberlény és az univerzum viszonyában meghúzódo antropológiai némaság paradox megszólaltatása, a csillagközi hullámrezdülések időtlen megközelítése. A zúgó kozmikus csend riadalomtól megvonagló és egyúttal állandóságba rögzülő látomásokká történő átszűrése. Transzparens önélveboncolás és lélekkonvulzió. Olyan víziók ereje, amelyekben az élet elemi vágyai, sóvár képzelődései, személytelenné lényegszerűsödő személyes indítékai, reménytelenségbe hulló és simuló mozdulatai, halk és tragikus megtöretései: a végtelenségtől áthatott ősfomák keretei között mutatkoznak meg. A megnyúló, megfeszülő emberalak kínját és sorsát általános természeti ősképzetek, hegyvonulat- vagy tengerszerű ősválóságok övezik és merevítik; a madáchi végzettudatra asszociáló kiégő, kihűlő éjszakai napok, jegessé fehéredő égitestek, úrfények világítják. Szürrealisztikus, rémálomszerű elsötétedés és stilizálódás, egzisztenciális kiúttalanságot nyomatékosító geometrizálás és szín-expresszivitás, szakrális dimenziókba tágult hangtalan kiáltás: mindez tehát elementáris és tradicionális sorsélménynek, illetve modern, sőt modernen túli létérzésnek a szuggesztív ötvözete.

Finta Edit ennek a komor lírai-balladai lélektaniségnek valóban az egyik legkiválóbb megelevenítője. Kihívó, szinte tüntetően rádöbrenteni, létörvényekre ráébreszteni igyekvő fantáziájában az általános rettenet, a kiismerhetetlennel (vagy a nagyon is megismert, átélve megtapasztalt) szörnyűségekkel szembeni ijedelem nyer provokatív szenzualitást. A megkövesedő élőlények halmazát vagy a csoportosan is magányos, a lélek rángásaitól félrebillent fejű, arctalan emberfigurák, nőalakok állapotszerű mozdulatlanságát vagy mozdíthatatlanságát vizionáló szemlélet mintha az állandósuló lélekszakadásokat, a szoborszerűsített tébolyt mintázná. A mindenség falán rést ütő beelátás hőköletét. Olykor demonstratív, vad kolorit, az égő pirosak és zöldek, az erős barnák révén, máskor lágyabb, árnyaltabb – és egyben talányosabb, kísértetiesebb – színmodulációk, színátmene-

tek alkalmazásával. A hajlongásukban is függőleges, felfelé indázó, vertikálisan megnyúló, lényegében gótikusan megvékonyodó – Edward Munch réműletes sikoly-lényeire vagy mások bábualak-körvonalaira emlékeztető – árnyhősök, emberjelképek vagy szimbolikus ballada-reminiszcenciák pozícióját pedig mindegyre a vízszintes vonalrendszerek, a horizontálisan lesimító, keresztező és lezáró hullámsíkok fogják valami síron inneni vagy síron túli esélytelenségbe, valami véglegessé bizonyosodó elhantolás kikerülhetlenségébe. Mindez egyéni továbbvitele az európai festészet azon jelentékeny irányának, amely egyszerre mozgósítja az idő-relativizálás és az idő-abszolutizálás konkrét-figurális misztikáját. De egy helyütt talán még a „királyt” és a „királynőt” megörökítő Henry Moore hatása is felfedezhető.

Nem véletlenek tehát Finta Edit országos, Kárpát-medencei és nemzetközi sikerei. Mindemögött azonban ott rejlik a kommunista Romániában magyarként elszenvedett több évtizedes családi és személyes sérelmek özöne is. Az az alapvető létélmény, amely a képeken oly sokrétűen fejeződik ki: a félálom, a fél-halottság, a tárgyá lefokozódás, az elidegenedés, a papírszalag-bábuvá válás, az üres, tekintet nélküli arcokba, fejekbe záródás, az alkonyatiság, az egyedül maradás, az elélettelenedés, az öltözékfoszlányok, tépett drapériák, törmelékesedő falak közötti bolyongás. A tűzszerűen lobogó ruhákban vergődés az éles árnyékú félelem-tárgyasulás mozzanataiban – s mindez valamiféle neoszürrealis, újjótikus miszticizmus jellegzetességei által. És mindennek talán legösszetettebb megformálásai a *Triptichon* vagy a *Romantika* című alkotások. Ez utóbbin a falusi ház, a szakadó ruha és a fogas, a székykapura is asszociáló képkeret motívumai a régműlttől a máig ívelő folyamatos tragikum bensőségeken impresszív megidézői. Azt jelzik, hogy Finta Edit egységben látja a pusztulás örök veszélyét, a közösségi és az egyéni sorsszenvedés mélységeit, s hogy formakultúrája széles szellemi birodalmakat ölel át. A művésznő mostani élményteljes tárlata, megkapón súlyos jelentéseket hordozó kiállítása erőteljesen és tanulságosan bizonyítja mindezt. Elmélyedésre és magunkba szállásra késztet – kétségtelenül és elkerülhetetlenül.

(Elhangzott a Magyar Írószövetség klubtermében 2012. november 7-én)